

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNƏ AÇIQ MƏKTUB

*Tofiq Köçərli, Akademik,
Azərbaycanın xalq deputatı*

Bakı, 6 aprel 1994-cü il.

“Müstəqil qəzet”, 19 və 29 aprel 1994-cü il.

Hörmətli Milli Məclis!

Mən 1990-cı il yanvarın 22-də Azərbaycan SSR Ali Soveti fəvqəl'adə sessiyasının 20 yanvar faciəsinə qiymət vermək üçün təşkil etdiyi deputat istintaq komissiyasının üzvü olmuşam. Və o komissiyanın üzvü sifətilə də Milli Məclisin 20 yanvar faciəsi üzrə bu il yanvarın 17-dən bəri keçirilmiş iclaslarına də'vət olunmuşam. Bildirməyi vacib sayıram ki, 1992-ci il iyun ayından, öz tə'kidimlə Milli Məclis üzvlüyündən çıxdıqdan sonra Milli Məclisin həтта həndəvərində belə olmamışam. Çünki çağırılmayan yerə getməyi heç zaman özümə rəva bilməmişəm. İclasa rəsmi də'vət edilməsəydim, müzakirə ediləcək məsələnin mənə bilavasitə aidiyyatı olsa da, təbii ki, yenə də gedəsi deyildim. Hərçənd, xalq deputatı olmaq e'tibarı ilə Milli Məclisdə iştirak etmək hüququm var. Yeri gəlmişkən, bu səlahiyyət (ayda 25 manatlıq deputat haqqı, bir də deputatın respublika nəqliyyatından pulsuz istifadə ixtiyarı saxlanılır) Azərbaycan Respublikası deputatının qüvvədə olan yeganə səlahiyyətidir. Lakin bu da proformadır. Məsələn, deyək ki, Milli Məclisdə, məclis üzvü olmayan deputata söz verə də bilərlər, verməyə də. O qalıb sədrin insafına, daha dəqiqi, şəxsi münasibətinə. Yaxud, onu Milli Məclisin qapalı iclası başlayır, deyə, “nəzakətlə” iclasdan çıxarda da bilərlər. Görəsən, ilahi, dünyada Azərbaycandan

başqa ikinci elə bir ölkə varmı ki, orada dövlət parlamentinin deputatı Azərbaycan Respublikası parlamentinin deputatı kimi miskin, gülünc və səlahiyyətsiz vəziyyətə salınmış olsun?!

Mətləbdən uzaqlaşmayım.

Milli Məclisin üçüncü iclasında (günündə) çıxışa yazıldım. Bu barədə yazılı müraciətimi hamının gözü qarşısında Milli Məclisin sədri R.Quliyevə şəxsən təqdim etdim. Həmin gün və sonra, martın 24-ü və 25-də neçə-neçə natiqə, o cümlədən deputat olmayan, Deputat istintaq komissiyasının üzvü olmayan, hətta çıxışa yazılmayan natiqə “seçmə üsul” ilə söz verildi, ancaq mənə verilmədi ki, verilmədi. Martın 25-də sədr çıxışların kəsilməsini bəyan edərək, tənəffüs e’lan etdi. Mən sədrə yaxınlaşaraq, reqlamentə əməl etməməsinə iradəmi və mənə söz verməməsinə e’tirazımı bildirdim.

Tənəffüsdə Deputat istintaq komissiyasının sədri akademik M. Abbasovla iclas salonunda qalıb, onun güc-bəla ilə əldə etdiyi qərar layihəsi ilə tanış olmağa başladıq. İki aydan çox üzərində iş aparılan qərar layihəsinin birinci vərəqini oxuyanda, gözlərimə inanmadım. Elə iki cümlədən ibarət birinci abzasda əlaqəsizlik və məntiqsizlik diqqətimi cəlb etdi. Gördüm ki, ikinci fikircümlə birincidən doğmur və buna baxmayaraq, o, birinci ilə “beləliklə” sözü ilə “sementləşdirilib”. Fikrimi izah edim: layihədə “1990-cı il yanvarın 19-dan 20-ə keçən gecə Bakı şəhərinə və Azərbaycanın digər rayonlarına keçmiş Sovet İttifaqının qoşun hissələri xəbərdarlıq edilmədən yeridilmiş, dinc əhaliyə divan tutulmuş ...” fikrindən sonra nəfəs almadan “beləliklə, SSRİ Konstitusiyası kobudcasına pozulmuş, Azərbaycanın suveren hüquqları tapdalanmışdır” sözləri yazılmışdı. Prinsipial əhəmiyyətli məsələləri - Bakıda fəvqə’adə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında SSRİ Ali Sovetinin sədri Qorbaçovun yanvarın 19-da fərman verməsini göstərmədən, həmin fərmanın beynəlxalq hüquq çərçivəsində olmadığını, SSRİ Konstitusiyasına və Azərbaycan SSR Konstitusiyasına zidd olduğunu, Konstitusiyanın pozulmasının nədən ibarət olduğunu qeyd edib açıqlamadan, onları ön plana çəkmədən çıxarılan həmin nəticə (“Beləliklə,

SSRİ Konstitusiyası kobudcasına pozulmuş...”) havadan alınmış və havada asılı qalmış nəticə təsəvvürü yaradırdı.

Necə olubsa, elə də deyirəm: birinci vərəqi axıra qədər oxumadan, Deputat komissiyasının işi ilə bağlı yeri axtarmağa tələsdim. Tapıb göz gəzdirəndə matməəttəl qaldım. Azərbaycan rəhbərliyinin və Deputat komissiyasının fəaliyyətlərinə az qala eyni standartla və eyni sözlərlə yanaşılmışdı: Azərbaycan rəhbərlərinin “yarıtmaz və yararsız siyasət xətti”, Deputat istintaq komissiyasının “yarıtmaz rə’yi” və “yararsız rə’yi” vurğulanmışdı (Bu, şüurlumu edilmişdi, yaxud qərar layihəsini hazırlayanların dil kasıblığı və kasadlığının nəticəsiydimi? Bilmirəm). Ancaq Deputat komissiyasının işinə qiymətdə metamarfoza hiss olunurdu. Artıq komissiya xalqa “xəyanət etməkdə” ittiham olunmurdu, “törədilmiş cinayətin mahiyyətini respublikanın keçmiş rəhbərliyinə yarımaq üçün ört-basdır etmək, ondan diqqəti yayındırmaq və cinayətin izini itirmək” cəhdlərində təqsirləndirilirdi. Bunu, əlbəttə, komissiyanın bir üzvü kimi özümə böhtan saydım.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət hey’ətinin sədri E.Qafarovanın roluna verilən qiymət də məndə təəccüb doğurdu. Layihədə Qafarovanın da “təcavüzün birbaşa təşkilatçısı və iştirakçısı” olması qeyd edilmişdi (axırncı variantda - “ağır cinayətin bilavasitə təşkilatçıları və iştirakçıları”). Bununla əlaqədar qət etdim ki, layihə üzrə çıxış edəndə, Qafarovanın yanvarın 20-də etdiyi, sözün əsl mə’nasında tarixi və birmə’nalı bəyanatı Milli Məclisə xatırladım. Eyni zamanda belə bir faktı əlavə etdim ki, Qafarova SSRİ Ali Soveti Rəyasət hey’ətinin “Bakı şəhərində fəvqə’adə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında” 19 yanvar tarixli fərmanına səs verməyən yeganə Rəyasət hey’əti üzvü olmuşdur (həmin an Rəyasət hey’ətinin SSRİ ərazisində olan bütün üzvləri fərmanın qəbul edilməsinə səs vermişdilər). Qafarova bildirmişdi ki, “o, belə qərara səs verə bilməz”. Bu göstərir ki, Qafarova səmimiliklə, təmiz və pak vicdanla özünün 20 yanvar bəyanatını e’lan etmişdir. Onu “təcavüzün”, ya “cinayətin” “birbaşa”, yaxud “bilavasitə” təşkilatçılarından və iştirakçılarından biri hesab etmək ən azı

insafsızlıq və ədalətsizlik olardı. (Çox yaxşı ki, çap olunmuş qərarda Qafarova həmin siyahıdan çıxarılmışdır).

20 yanvar faciəsi ərəfəsində Azərbaycanda baş vermiş ciddi hadisələrə - Naxçıvanda sərhədboyu tikanlı məftillərin dağıdılması məsələsinə, Cəlilabad və Lənkəran hadisələrinə, Bakıda 13-14 yanvar hadisələrinə və s. nədəndirsə əsla toxunulmamışdı.

Soruşmaq istəyirdim: nə üçün, hansı məqsədlə redaksiya komissiyası həmin hadisələrin üstündən tam sükutla keçib və bu qədər tez yaddaşlaşıb? Axı həmin kəskin hadisələrdən kənarda, onlarsız və onlardan təcrid edilmiş şəkildə 20 yanvar faciəsini düzgün anlamaq, düzgün və hərtərəfli qiymətləndirmək qeyri-mümkündür! Axı həmin hadisələrlə fəlakətə doğru getdiyimizi, fəlakətin astanasında dayandığımızı hamılıqla görürdük, hiss edirdik və bilirdik! Axı həmin hadisələrin üstü malalanarsa, yaxud onlara manqurtluq göstərilərsə və yaxud da onlardan düzgün ibrət dərsləri çıxarılmazsa o hadisələrə bənzər, ya da onlardan qat-qat daha dəhşətli sarsıntılar haçansa yenə də xalqımızı yaxalaya bilər!

Qərar layihəsini oxuduqca gördüm ki, ortada dəlil-sübutlar yoxdur, ya da azdır. Ancaq dəlil-sübutlardan doğmayan nəticələr nə qədər desən!

Layihə dil xətalarından da azad deyildi. Düşündüm ki, ali və orta məktəblərimizdə, Akademiyamızda Azərbaycan dili üzrə olan yüzlərlə iste'dadlı mütəxəssislərdən mühüm əhəmiyyətli dövlət sənədlərinin hazırlanmasına cəlb etmək nə qədər böyük fayda verə bilər! Həm də o an istədim ki, haray salıb deyəm:

“Əziz dildaşlar!

Əziz dildaşlar!

Balalarımız bizə baxır. Millət bizə baxır. Gəlin Milli Məclisin qəbul etdiyi sənədlərin Azərbaycan dili baxımından keyfiyyətli olmasını diqqət mərkəzində saxlayaq. Gəlin parlamentdə nitq mədəniyyətimizə fikir verək, ana dilimizin gözəlliyini, özünəməxsusluğunu qoruyaq. Əyalətçiliyin ədəbi dilimizə nüfuz

etməsinə qarşı sipər çəkək. Ana dilimizi yad mənfi tə'sirlərdən qoruyaq. Unutmayaq ki, dövlət adamları, parlament deputatları ədəbi dildə danışmağa borcludurlar. Milli Məclis Azərbaycan dilinin suverenliyinin, özünəməxsusluğunun qorunmasının və düzgün məcrada inkişafının dövlət təminatçısı olmalıdır.”

Qərar layihəsi ilə tələm-tələsik tanış olduqdan sonra, məndə səhv ya düzgün, belə bir fikir yarandı ki, o, hələ çiydir, qüsurludur və primitiv xarakter daşıyır.

Tənəffüsdən sonra sədr qərarını dəyişərək, bir neçə yoldaşa o cümlədən mənə də (nəhayət ki!) söz verdi. Çıxışında müzakirə olunan məsələ barəsində düşüncələrimi söylədim. Qərar layihəsinə də qısaca münasibətimi bildirdim. Azca qalmışdı ki, ehtiyatsızlıq edib onu “yaramaz və yararsız qərar” sayım, lakin yaxşı oldu ki, özümü ələ ala bildim və onu “primitiv” adlandırdım, yoxsa layihə müəlliflərinin sevimli sözlərini işlətdiyim üçün plakiatda təqsirləndirilərdim! Həm də dedim ki, qərar layihəsi müzakirə olunanda, ona münasibətimi konkret bildirəcəyəm. O gün, yə'ni martın 25-də, qərar layihəsi müzakirə olunmadı. Respublika Prezidentinin təklifi ilə layihənin müzakirəsi martın 29-dakı iclasa keçirildi. Prezidentin 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanı ilə 20 yanvar faciəsinin açılmamış sirlərinin arxivə verilməsi təhlükəsi aradan qaldırılmışdı. Qərar layihəsinin müzakirəsini növbəti iclasa keçirmək barədə Prezidentin təklifi isə qəbul ediləcək sənədin keyfiyyətini yüksəltmək üçün əlavə şans vermişdi. Lakin...

Mart ayının 29-da Milli Məclisə qərar layihəsinin yeni variantı təqdim edildi. Bu variant haqqında Milli Məclis üzvlərindən biri dedi ki, layihə ”çox mükəmməl işlənmişdir.” Lakin zənnimcə, layihə yenə də təkmillikdən və kamillikdən uzaq idi. Layihəyə dair sual vermək istədim. Tə'kid etdim. Lakin mənə söz verilmədi. Anladım ki, zənnim məni aldatmayıb: martın 25-də məndən sonra çıxış edən A. Cəlilovun (redaksiya komissiyasının sədri) “Tofiq

Köçərli Milli Məclisin üzvü deyildir, layihə haqqında Milli Məclisin üzvləri öz rə'ylərini söyləyərlər” deməsi ilə mənim sual verməyim yasaq edilib.

Məhz məsələnin mənə bilavasitə aidiyyatı olduğu üçün mən Milli Məclisə də'vət olunmuşdum. Nə üçün adi qonaqpərvərlik qanunu pozuldu? Müəllim, elmi işçi olmağıma da xor baxıldı. Nə edəsən, görünür, belə münasibət bizim nəсібimiz imiş! Bəs nə üçün deputat komissiyasının üzvü olduğuma, Azərbaycan Respublikası xalq deputatı olmağıma məhəl qoyulmadı?

Düzü, gözləyirdim ki, tərkibində bir neçə ay, yaxşı, ya başqa cür, əməkdaşlıq etdiyim Milli Məclis mənə sual verməyə icazə verilməməsinə və beləliklə də hüququmun saymamazlıqla və nümayişkəranə tapdalanmasına biganə qala bilməz.

Ancaq, təəssüf, yanılmışammiş.

Artıq qərar qəbul edilib, çap olunub və həmin andan tarixi sənəddir. İndi qərarı təhlil etmək, qərarı 20 yanvar faciəsinə tam və düzgün siyasi qiymət, habelə hüquqi qiymət verilib verilməməsinə müəyyənləşdirmək, onun məziyyətlərini və nöqsanlarını göstərmək, birtərəfli, ziddiyyətli və deklarativ xarakter daşıyıb daşımamasını sübut etmək, orada çıxarılan nəticələrin və verilən qiymətlərin obyektiv olub olmaması haqqında, eləcə də qərarın konyukturaçılıqdan uzaq olub olmaması haqqında söhbət açmaq fikrində deyiləm. Lazım gələrsə, bunu başqa vaxt ayrıca etmək olar.

Qərar haqqında Milli Məclisdə verə bilmədiyim bə'zi sualları verməklə kifayətlənirəm.

1. Artıq dörd ildən çoxdur ki, bütün Azərbaycan xalqını 20 yanvar faciəsi ilə bağlı bir başlıca sual düşündürür və əzir:

1990-cı ilin yanvarında kim konkret olaraq Sovet ordusu hissələrini Bakıya çağırmışdı və ya buna bilavasitə razılıq vermişdi, bütövlükdə Azərbaycan KP MK bürosunu, yaxud MK bürosunun xəbəri olmadan təkbaşına Vəzirovmu, yaxud da təkbaşına Mütəllibovmu və yaxud da

hansısa başqa bir qrup ya başqa bir şəxsmi, yaxud Vəzirovla Mütəllibov ikisi bir yerdəmi?

Qərarda cavab zənnimcə, natamamdır və dəqiq deyildir. Orada deyilir: “20 yanvara qədər partiya, dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin, eləcə də Bakıda gedən ziddiyyətli proseslərin təhlili göstərir ki, yanvar faciəsi qabaqcadan planlaşdırılmış hərbi əməliyyatın nəticəsi olmuşdur. 1989-cu ilin axırından Yanvar hadisələrinə kimi respublika rəhbərləri Əbdürrəhman Vəzirov və Ayaz Mütəllibovun imzaları ilə Moskvaya ünvanlanan şifroqramlar buna əsaslı sübutdur. Şifroqramlarda Bakıya əlavə daxili qoşun və Sovet ordusu qüvvələrinin göndərilməsi tələb olunmuşdur”.

Göründüyü kimi, prinsipial xarakterli nəticə çıxarılıb və şifroqramlar bunun “əsaslı sübutu” kimi təqdim olunub. Sonra iddia olunur ki, 1990-cı il yanvarın 15-də Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət hey'ətinin qeyri-qanuni, yetərsay olmayan iclasında Vəzirovun tə'kidi ilə qəbul olunmuş qərarda “Azərbaycanda fəvqəl'adə vəziyyətin tətbiq edilməsinə razılıq verilmişdir” və “bu bir daha təsdiq edir ki, 20 yanvar faciəsi qabaqcadan planlaşdırılmış cinayət aktıdır”.

Ancaq izah edilməsi, dəqiqləşdirilməsi vacib olan cəhətlər göz qabağında idi:

- Həyatda konkret təşəbbüsçüsü və müəllifi olmayan plan olmur. Hər bir halda plan konkret xarakter daşıyır. ”Qabaqcadan planlaşdırılmış hərbi əməliyyatın”, yaxud “Qabaqcadan planlaşdırılmış cinayət aktının” təşəbbüsçüsü kim olmuşdur: Vəzirov, ya Mütəllibov, ya ikisi birlikdə, yaxud hansısa başqa bir qüvvə, yaxud da Mərkəz? “Qabaqcadan planlaşdırılmış” hərbi əməliyyat, yaxud cinayət aktı nə zaman və harada hazırlanmışdı, hansısa bir orqan tərəfindən baxılıb təsdiqlənmişdimi?

- İddia edilir ki, Bakıya Sovet ordusu qüvvələrinin göndərilməsini tələb edən şifroqramlar var. Artıq onlar heç bir dövlət sirri təşkil etmir. Nə üçün onlardan heç olmasa biri redaksiya komissiyası tərəfindən e'lan edilməmişdir?

- Yanvarın 15-də qəbul olunmuş qərar “20 yanvar faciəsinin qabaqcadan planlaşdırılmış cinayət aktı” olmasını təsdiq, özü də bir daha təsdiq edə bilərmə? Axı həmin qərar “Azərbaycanda fəvqəl’adə vəziyyətin tətbiq edilməsinə razılıq verilməsi” haqqında deyildi! DQMV -də lazım gələrsə onunla qonşu rayonlarda və SSRİ dövlət sərhədi boyunca fəvqəl’adə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında idi. Və bu qərar əsasında elə həmin gün yanvarın 15-də SSR Ali Sovetinin Rəyasət Hey’əti “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bir sıra başqa rayonlarda fəvqəl’adə vəziyyət e’lan edilməsi haqqında” fərman vermişdi. Həmin fərmana əsla toxunmadan, onun barəsində bir kəlmə də olsun demədən və Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Hey’ətinin 15 yanvar tarixli qərarının məhz DQMV-nə aid olmasını söyləmədən, həmin qərarı “20 yanvar faciəsinin qabaqcadan planlaşdırılmış cinayət aktı” olmasını “bir daha təsdiq edən” sənəd-fakt kimi qiymətləndirmək ən azı inandırıcı deyildir. Digər tərəfdən, Rəyasət Hey’ətinin 15 yanvar tarixli qərarını “Azərbaycanda fəvqəl’adə vəziyyətin tətbiq edilməsinə razılıq verilməsi” kimi səciyyələndirmək faktiki cəhətdən düzgün deyildir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, həmin qərar məhz DQMV-i haqqında idi.

Bəlkə redaksiya komissiyası DQMV-də fəvqəl’adə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında Rəyasət Hey’ətinin qərarını xəyanətkar sayır?

Bəlkə Rəyasət Hey’ətinin həmin qərarında və ittifaq fərmanında gizli maddələr olmuşdur? Olmuşdusa, göstərməli idi. Olmamışdusa, qərara istinadən çıxarılan nəticə üzərində ciddi, çox ciddi düşünəlməliydi. Bu xarakterli kəskin məsələdə fantazyorluq və özündən qondarmaçılıq yolverilməzdir.

Beləliklə, son dərəcə mürəkkəb və dolaşlıq olan həmin məsələ ağılagəlməz dərəcədə bəsitləşdirilmiş, fakt və dəlillərə istinadən deyil, uydurma əsasında həll olunmuşdur. Hətta iş o yerə çatmışdır ki, redaksiya komissiyası, görünür, lap ağı eləməsini elə özü duyaraq, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Hey’ətinin 15 yanvar tarixli qərarının məhz “Azərbaycan SSR DQMV-də vəziyyətin normallaşdırılması üzrə tə’xirəsalınmaz vəzifələr haqqında” olmasını

hətta dilə gətirməmişdir və bununla da saxtakarlığını, guya həmin “qərarada Azərbaycanada fəvqəl’adə vəziyyətin tətbiq edilməsinə razılıq verilməsi” barədə saxtakarlığı gizlətmək istəmişdir.

Belə bir cəhətə də xüsusi diqqət yetirilməli idi: Bakıda fəvqəl’adə vəziyyət e’lan etmək haqqında fərmana, artıq qeyd olunduğu kimi, E.Qafarova öz e’tirazını bildirmişdi. Lakin mə’lum deyil, Vəzirov SSRİ Ali Soveti Rəyasət Hey’ətinin üzvü olmasa da, respublika KP MK birinci katibi kimi, onun, yaxud digər Azərbaycan rəhbərinin fikrini Qorbaçov soruşmuşdu, ya yox? Hər halda bu elə məsələ idi ki, soruşmamaq qeyri-mümkün idi. Bəs onların cavabı nə olmuşdu? Hələ dəqiqləşdirilməyib. Həm də mə’lum deyil, E.Qafarova Bakıda fəvqəl’adə vəziyyət e’lan olunması haqda fərmana səs verməməsini dərhal Vəzirova, MK bürosuna, çatdırıb, ya yox.

Sonra. Qərarada deyilir ki, Bakı şəhərində fəvqəl’adə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında fərman “SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndinin və Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin tələblərinin pozulması ilə” qəbul olunmuşdur. Lakin bunun nədən ibarət olması üstüörtülü qalmışdır.

Respublika Konstitusiyasına görə yalnız Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Rəyasət Hey’ətinin razılığı ilə Azərbaycanda fəvqəl’adə vəziyyət e’lan edilə bilərdi. Deməli, redaksiya komissiyası və sonra Milli Məclis təsdiq ediblər ki, 71-ci maddə pozulmuşdur. Bu isə birmə’nalı o deməkdir ki, Bakıda fəvqəl’adə vəziyyət tətbiq edilməsi haqqında fərman Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Hey’ətinin razılığı olmadan qəbul edilmişdir. Ancaq prinsiplial xarakterli həmin nəticə açıq söylənməmişdir.

Bunu açıq vurğulamaq, görünür, redaksiya komissiyasının qabaqcadan müəyyənləşdirdiyi sxemə və niyyətə uyğun gəlməmişdir. Digər tərəfdən, bunu vurğulamaqla redaksiya komissiyası heç də asan olmayan digər bir prinsiplial sual qarşısında qalmış olardı:

- Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Hey'ətinin Bakıda fəvqəl'adə vəziyyət tətbiq edilməsinə razılığı olmamışdır. Bəs kim, yaxud hansı siyasi qüvvə, və ya dövlət hakimiyyət orqanı buna razılıq verib? Və nə zaman verib?

2. Bakıya qoşun yeridildikdə əhali arasında kütləvi qırğının qarşısını almaq olardı, ya yox? Kütləvi qırğının qarşısını almaq üçün hansısa bir tədbir görülmüşdü ya yox?

Redaksiya komissiyası və sonra Milli Məclis hamını düşündürən bu kəskin məsələdən yan keçiblər. Nə üçün?

Nə qədər ki, həmin suallara ətraflı və obyektiv cavab verilməyib, bir o qədər də 20 yanvar faciəsi haqqında tam həqiqət üzə çıxmayacaq. Bir o qədər də bu günümüz və sabahımız üçün son dərəcə lazım olan ibrət dərəsi götürmək mümkün olmayacaq.

3. Qərar da deyilir:

“Respublikada belə bir fikir mövcud olmuşdur ki, Azərbaycanın rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ məsələsində mərkəzlə sövdələşərək öz xalqına qarşı gizli xəyanət planları həyata keçirir”.

Bu müddəa Dağlıq Qarabağ məsələsinin tarixi ilə az-maz məşğul olan bir adam kimi mənə xüsusi professional maraq doğurdu. Çünki Dağlıq Qarabağ hadisələri barəsində formalaşmış əsas təsəvvürlər alt-üst olurdu.

Buna görə də qərarı hazırlayan redaksiya komissiyasından, onun sədri A.Cəlilovdan soruşmaq istəyirdim:

a) Nəyin əsasında iddia edilir ki, Azərbaycanda, deyilən fikir mövcud olmuşdur? Bəlkə əhali arasında bu barədə hansısa sorğu keçirilmişdir?

b) “Azərbaycan rəhbərliyinin Dağlıq Qarabağ məsələsində mərkəzlə sövdələşməsi” Dağlıq Qarabağ hadisələri başlayana qədər, ya başlayandan sonra olmuşdu?

v) Sövdələşmə Dağlıq Qarabağa aid olduğundan, yəqin, DQMV rəhbərliyi sövdələşmədən kənar qala bilməzdi və bəlkə də sövdələşmənin təşəbbüsçülərindən biri olmuşdu. Əgər ehtimal edilən kimdirsə, DQMV rəhbərliyinin

Azərbaycan rəhbərliyi - mərkəz sövdələşməsində rolu və iştirakı hansı şəkildə olmuşdu?

q) Ermənistanın da həmin sövdələşmədən kənarda qalmasını təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Onun sövdələşmədə rolu və iştirakı nədən ibarət olmuşdu?

ğ) sövdələşmə həmişə konkretidir. Həmişə konkret zaman və məkanda baş verir. Dağlıq Qarabağa dair Azərbaycan rəhbərliyi ilə mərkəz sövdələşməsi konkret olaraq nə zaman (“il, ay”) və harada olmuşdu?

d) sövdələşmə konkret olaraq kimlə kimin arasında olmuşdu: Sov.İKP MK Siyasi Bürosu ilə Azərbaycan KP MK Bürosu arasındamı, yaxud Sov. İKP MK Baş katibi ilə Azərbaycan KP MK birinci katibi arasındamı, yaxud da Azərbaycanın dövlət və hökumət rəhbərliyi ilə SSRİ dövlət və hökumət rəhbərliyi arasındamı?

e) Dağlıq Qarabağ məsələsində sövdələşmənin mahiyyəti nədən ibarət idi? Dağlıq Qarabağı müstəqil respublikamı e’lan etmək, ya Ermənistanamı birləşdirmək, ya da Rusiyanı qatmaq nəzərdə tutulurdu?

ə) hər bir sövdələşmədə sövdələşən tərəflərin konkret maraqları olur. Helvetsi demişkən, fiziki aləmdən fərqli olaraq, mə’nəvi aləm maraqlarına tabedir, maraqlar ən qüdrətli seyrbazdır. Dağlıq Qarabağa dair sövdələşmədə Mərkəz hansı siyasi-iqtisadi maraqları güdmüşdür? Azərbaycan rəhbərliyinin maraqları nədən ibarət olmuşdur?

j) qərarın yuxarıda gətirilən müddəasından belə çıxır ki, Azərbaycan rəhbərliyinin öz xalqına qarşı, bir deyil, bir neçə, hər halda ikidən az olmayan, “gizli xəyanətkar planları” var imiş. Onları xalqa bəyan etmək müstəsna dərəcədə aktual deyilmədi?

Milli Məclisin üzvlərindən biri martın 25-də olan iclasda, zənnimcə, sərrast və doğru dedi ki, qərarın “hər bir müddəasının arxasında sənəd durmalıdır”.

Güman etmək olar ki, Dağlıq Qarabağa dair “sövdələşmə” və “gizli xəyanətkar planlar” haqqında qərarla olan kəşf və sensasiya xarakterli nadir

müddəə, onu oxuyan hər bir azərbaycanlını lərzədar edəcəkdir. Ona görə də həmin müddəanın arxasında dayanan sənədlər varsa, onlar dərhal çap edilməlidir. Bunun tariximiz üçün, bu günkü siyasətimiz üçün, əxlaqımız və tərbiyəmiz üçün, bir də, qərar yazanların və qəbul edənlərin məs'uliyətini artırmaq üçün misilsiz əhəmiyyəti olacaqdır.

Əgər Milli Məclisin gəldiyi nəticə (“Azərbaycanın rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ məsələsində mərkəzlə sövdələşərək öz xalqına qarşı gizli xəyanətkar planlar həyata keçirir”) sübut edilməsə, bu, XX əsrin axırının ən böyük uydurmalarından və ən ağ yalanlarından biri kimi Tarixə daxil olacaq və ehtimal ki, Ginnəsin rekordlar kitabına da düşəcəkdir.

4. Milli Məclis katibliyinin məs'ul işçisi martın 29-da keçirilən iclasda haqlı olaraq diqqəti hüquqi terminlərin düzgün işlədilməsi lüzumuna cəlb etdi. Bununla əlaqədar, mən, ümumiyyətlə bu və ya başqa terminin bu və ya başqa hadisəni dəqiq əks etdirib-etdirməməsi ilə maraqlandım. Nəzərimi ilk cəlb edən termin qərarda tez-tez işlədilən “Hərbi təcavüz” termini oldu.

Hərbi təcavüz bir dövlətin başqa bir dövlətə qarşı silahlı zor tətbiq etməsi, silahlı hücum etməsidir. Bu termin beynəlxalq siyasi leksikonda belə işlədilir. BMT sənədlərində belə qəbul olunub.

1990-cı ilin yanvarında mərkəzin Bakıya qoşun yeritməsi adi hərbi təcavüz deyildi, ən'ənəvi və klassik hərbi təcavüz də deyildi. Bu, vahid dövlət çərçivəsində - Azərbaycanın da daxil olduğu SSRİ çərçivəsində edilən bir aksiya idi. SSRİ rəhbərliyinin öz xalqına qarşı genosid cinayəti idi və i.a. Yaxud, qərarda Sov. İKP MK, Sovet dövləti və hökuməti rəhbərliyinin, şəxsən Qorbaçovun “işğalçılıq siyasəti ilə Azərbaycanın suverenliyinə qəsd etməsi” vurğulanır. “Təcavüz” kimi, “işğal” da, (“işğalçılıq siyasəti” də) dövlətlər arasındakı münasibətlərə aid termindir. O ki, qaldı Azərbaycanın işğalına, o artıq çoxdan, 1920-ci ilin aprel ayından Rusiya tərəfindən işğal edilmişdi. Onu təzədən “zəbt”, “işğal” etməyə ehtiyac yox idi. Mərkəzin məqsədi xüsusi tə'yinatlı qoşun hissələri vasitəsilə demokratiya, azadlıq və müstəqillik uğrunda

ayağa qalxmış Azərbaycan xalqını qəddarlıqla diz çökdürməkdən və bununla da Tbilisi və digər yerlərdə məhdud hərbi aksiyalarla nail ola bilmədiyinə nail olmaqdan, yə'ni SSRİ-ni bürümüş ümumdemokratik və milli-azadlıq hərəkatına qanlı “dərs” verməkdən ibarət idi.

Hiss edirəm ki, məktubum uzanır. Elə bu yerdəcə Milli Məclisin qərarı haqda söhbətimə nöqtə qoyaraq, məktubumu Milli Məclisə aşağıdakı təkliflərlə tamamlamağı qət edirəm.

Hörmətli Milli Məclis!

1. O gün Məclisin sədri R.Quliyev yaxşı bir ifadə işlətdi:

“E'tiraf anı!”

Bəli, səmimi adam e'tirafa qadirdir. Səmimi-qəlbdən edilməyən e'tiraf dilucu e'tirafdır. Yalnız səmimi adam, bu gün tüğyan edən yaltaqlıq və məd-dahlıq xəstəliyinə, ikiüzlülük, çoxəqidəlilik- “yeddi məsləklilik”, (“Molla Nəsrəddin”), özünəvurğunluq mərəzinə tutulmaz. Bu gün Azərbaycan cəmiyyətinə yüksək rütbəli dövlət adamlarının, partiyaların liderlərinin səmimiliyi hava və su kimi lazımdır. Problemlərimiz və nöqsanlarımız haqqında səmimi və doğru söz, fəlakətlərimiz haqqında səmimi və doğru söz lazımdır.

Səmimiyyət anıdır!

Böyük planda səmimiyyətdə, necə deyərlər, dağları əritmək potensialı var. Elə işlər var ki, qılıncla nail ola bilmədiyinə, vahimə və hədə-qorxu ilə nail ola bilmədiyinə səmimiyyətlə nail ola bilərsən. İnanıram, məsələn, Ana Vətən naminə dövlət liderləri ilə siyasi partiya və hərəkat liderləri arasında biri digərini aldatmaq, biri digərinə “badalaq” gəlmək məkri gizlənməyən qarşılıqlı səmimiyyət yaranarsa, qarşılıqlı anlaşma, qarşılıqlı e'tibar da əmələ gələ bilər. Qarşılıqlı e'tibar isə öz növbəsində müxtəlif qurumların, partiyaların, təbəqələrin, ayrı-ayrı xadimlərin, bütün azərbaycanpərvər, və azərbaycansevər qüvvələrin həmrə'yliyini və nəticə e'tibarı ilə birliyini yarada bilər.

Necə də müdrik deyilmişdir:

“E'tibarı yalnız e'tibar ilə qazanmaq olar”. Və bir də:

“E’tibar birlik doğurur, birlik isə güc yaradır.”

E’tibar anıdır!

İnanıram, qarşılıqlı e’tibar müxtəlif partiya və hərəkatların siyasi mübarizəsinin əxlaqlı, demokratik və sivilizasiyalı məcraya yönəldilməsinə də kömək edə bilər. Siyasi mübarizə əgər belə demək mümkündürsə, rıtsarlıq qanunu, zadəganlıq qanunu çərçivəsində cərəyan edər.

2. Yəqin, hər gün Milli Məclisin yerləşdiyi binada “Azərbaycan Respublikası Ali Soveti” lövhəsi ilə rastlaşarsınız. Tez-tez televiziyada və mətbuatda “Ali Sovetdə qəbul”, “Ali Sovetin sədr müavini A.Cəlilov” və s. bu kimi ifadələri eşidir və oxuyursunuz. “Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin orqanı” olan “Azərbaycan” qəzetini oxuyursunuz. Bilirsiniz ki, “Azərbaycan Respublikası Ali Soveti katibliyinin redaksiya-nəşr şöbəsi” tərəfindən “Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Katibliyinin mətbəəsində” “Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin nəşri” olmaq e’tibarı ilə “Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin mə’lumatı” buraxılır. 26 noyabr 1993-cü ildə qəbul olunmuş qanunda “Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti” adlanan 4-cü maddə vardır. Orada deyilir ki, filan-filan məsələlər “Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin müstəsna səlahiyyətinə aiddir”. Paradoksa bir bax: artıq 1992-ci il mayın 18-də qəbul edilmiş qanunla Ali Sovetin bütün səlahiyyətləri Milli Məclisə verilmişdir. Ancaq həmin qanun qüvvədə ola-ola 26 noyabr 1993-cü il qanununda təzədən Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin müstəsna səlahiyyətindən söhbət açılmışdır! Hətta iş o yerə çatmışdır ki, Milli Məclis bu il yanvarın 4-də belə bir əcaib sənəd qəbul etmişdir: “Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin fəaliyyətini təmin etmək üçün Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

1. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 1994-cü il üçün xərclər smetası... manat məbləğində təsdiq edilsin...”

Ali Sovet bir orqan kimi yoxdur, ancaq Milli Məclis Ali Sovetin fəaliyyətini təmin etmək üçün qərar qəbul edir, hətta onun 1994-cü il üçün

smetasını təsdiq edir! Milli Məclisin bütün qərarları, görünür, inersiya ilə mövcud olmayan Ali Sovetin, təbii, mövcud olmayanın seçə bilmədiyi və seçmədiyi “Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri” tərəfindən imzalanır. Və s., və b.k.

Bütün bunlar hamısı hüquqi savadsızlıqdır, hüquqi nonsensdir, anaxronizmdir, nə desən odur, ancaq qanunvericilik orqanının özünün - Milli Məclisin qüvvədə olan qanuna əməl və hörmət etməsi deyildir. O qanun ki, məhz onunla Milli Məclis özü yaranıb və məhz onun əsasında da fəaliyyət göstərir. Axı 18 may 1992-ci il qanunu ilə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin bütün səlahiyyətləri əlindən alınmışdır. Və o qanun hələ qüvvədədir!

Bu haqda bə'zi müşahidələrimi qismən ətraflı söyləmək istərdim.

Ən yeni milli tariximizin son mərhələsi ictimai-siyasi həyatımızda, o cümlədən parlament quruculuğu sahəsində ən nadir, ən qeyri-adi, sözün əsl mənasında eşidilməmiş və dünyada görünməmiş hadisələrlə fərqlənir. Ali Sovetin Milli Şurasının yaradılması, sonra Ali Sovetin bütün səlahiyyətlərinin Milli Məclisə verilməsi o qəbildəndir.

Şəxsi qənətimə görə, 1991-ci il noyabrın 30-da Ali Sovetin Milli Şurasının yaradılması Azərbaycanda birinci parlamentdaxili çevrilişi idi.

Küçə diktaturasının təzyiqi nəticəsində yaradılan həmin orqanı elə məsələnin müzakirəsi zamanı mən, qeyri-hüquqi orqan hesab etmişdim. Yeni parlamentin adı da bütün baxımlardan savadsız bir ad idi. Ali Sovetdəki çıxışında demişdim ki, Milli Şura da, Milli Məclis də, Ali Sovet də eyni mə'nanı ifadə edir, hər üçü parlament sözünün sinonimidir, hər üçü də Azərbaycanın özündə olubdur (təkcə onu demək kifayət edər ki, Azərbaycan Milli Şurası (sədr M.Ə.Rəsulzadə) Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk parlamenti olmuşdur. Onun zəminində 1918-ci ilin dekabrında Cümhuriyyətin Məclisi-mə'busanı (parlamenti) təşkil edilmişdir). Əgər Ali Sovetin Milli Şurası məfhumunu lap sadə şəkildə desək belə alınar: "Azərbaycan parlamentinin parlamenti" (həqiqətən də heç bir ölçüyə gəlməyən biabırçı və gülünc bir ad!).

Milli Şura nəzərdə tutulan 50 üzvlə, həmin üzvlər nə qədər fədakarlıq göstərsələr də, işin öhdəsindən gələ bilməz. İki ay keçər, üç ay keçər, mə'lum olar ki, bu qədər çox və vacib məsələlərin həllinə Milli Şuranın gücü çatmır...

Axına qarşı getdiyimi bilsəm də, Milli Şura haqda sözümlü dedim. Ancaq eşidilmədim.

Milli Şura işə başlamağa macal tapmamış, “demblok” Milli Şuraya əlavə səlahiyyətlər verilməsi məsələsini qaldırdı. Halbuki Konstitusiyaya qəbul etmək, prezidentlik məsələsi, hökuməti təşkil etmək, Respublika xalq deputatları və prezident seçkilərinin vaxtını müəyyən etmək, Konstitusiyaya məhkəməsi seçmək səlahiyyəti müstəsna olmaqla Ali Sovetin bütün qalan səlahiyyətləri artıq Milli Şurada idi.

Mən Ali Sovetin Milli Şurasının üzvü idim. İşin içində olan bir adam kimi Milli Şuranın potensialına artıq bələd idim. Azərbaycanda prezidentlik institutu ləğv edilməklə bütün hakimiyyətin Milli Şurada cəmləşdirilməsi tələbi ilə əlaqədar olaraq, mətbuatda açıq, heç bir diplomatiyasız soruşmuşdum: “Buna Milli Şuranın səviyyəsi, professionallığı, səriştəsi çatarmı? Belə bir tarixi məs'ulyyəti boynuna götürməyə Milli Şuranın gücü, siyasi, elmi və əxlaqi potensialı varmı?”

Cavabım da birmə'nalı idi (özüm-özümdən sitat, özü də böyük sitat, gətirməli olduğum üçün üzr istəyirəm): “Özünəvurgunluqdan, özündənrazılıqdan azad olub özümü zə tənqidi yanaşsaq asanlıqla görürük ki, ümumilikdə Milli Şura Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətinin taleyi üçün tarixi məs'ulyyəti öhdəsinə götürməyə hələ yetişməyib. Ümumilikdə Milli Şuranın səviyyəsi aşağıdır, professionallığı çatışmır, səriştəsi azdır, intellektual potensialı məhduddur, təcrübəsi kifayət deyil. Belə bir şəraitdə hakimiyyətin Milli Şurada cəmləşməsi Milli Şuranı hər şeyi bilən və qabaqcadan görən, hər şeyi həll və diqtə edən yeni “politbüro” ya, həm də vahimə doğuran zəhmli “çeka” kimi bir orqana çevirə bilər. Hələ Sokrat deyib: “Səriştəsi olmayan adam işə girişməz. Di gəl ki, ən qəliz işdə-hökuməti idarə etməkdə hamı özünü

mütəxəssis hesab edir”. Bununla hesablaşmamaq keçmiş SSRİ-də hər bir “aşpaz qadın” dövləti idarə edə bilər kimi zərərli fəlsəfə və praktika doğurdu. Həmin fəlsəfə və praktika tamamilə ləğv olunmasa və ya təzədən bərpa olunsaydı işlərimiz fənadır” (Bax: “Xalq qəzeti”, 3 aprel 1992-ci il).

Maraqlıdır ki, nə “komblok”,nə də “demblok”, ümumiyyətlə heç kəs, nə mətbuatda, nə də Milli Şurada bu açıq mövqeyə açıq münasibət bildirmədi.

Milli Şuranın yaradılması Konstitusiyaya tamamilə zidd idi. Doğrudur, bu barədə xüsusi ”Konstitusiya qanunu” qəbul etməklə Milli Şura yaradılmasına legitimlik, yaxud konstitusion qiyafə verilmişdi. Ancaq əsl həqiqət belə idi ki, düşünülmüş hüquqi baza sün’i və qondarma idi. Qiyafə də onun kimi.

Nadir bir vəziyyət əmələ gəlmişdi: səlahiyyətləri az qala 99 faiz əlindən zorla alınmış Ali Sovetə paralel ikinci parlament (Ali Sovetin Milli Şurası) təşkil olunmuşdu. Yə’ni bir dövlətdə iki paralel qanunvericilik orqanı - iki parlament sistemi zühur eləmişdi. Bu, dünya parlament tarixində - həm nəzəriyyədə, həm də təcrübədə bir dövlətdə iki parlament, ikipalatalı parlament deyil, məhz bir dövlətdə iki parlament situasiyası idi. Biri fəaliyyəti faktiki olaraq dondurulan və simvolik xarakter daşıyan parlament, o birisi fəaliyyətdə olan real parlament, Konstitusiya qanununa görə, birinin o birisiylə yeganə əlaqə forması Milli Şuranın Ali Sovetin sessiyasını çağırmağı tələb edə bilmək ixtiyarından ibarət idi. Bu əlaqə forması birtərəfli idi. Ali Sovetin öz təşkil etdiyi Milli Şuraya eyni tələb irəli sürmək səlahiyyəti yox idi. Ən başlıcası, Ali Sovet Milli Şuranın qəbul edəcəyi qanun və qərarlara hər hansı bir şəkildə qarışmaq, münasibət bildirmək, onunla hər hansı bir şəkildə əlaqə saxlamaq səlahiyyətindən məhrum edilmişdi.

Ali Sovetin 1992-ci il may ayının 18-də keçirilmiş sessiyasında yenə də mə’nəvi terror və təzyiq nəticəsində Azərbaycanda ikinci parlament cevrilişi edildi.

Xüsusi qanun, qərar deyil, məhz qanun qəbul edilərək, “keçid dövründə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin səlahiyyəti Azərbaycan Respublikası

Milli Məclisinə” verildi. (Həmin qanunla da Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Milli Şurası “Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi” adlandırıldı). Keçid dövründə Ali Sovetin səlahiyyətinin Milli Məclisə verilməsi hüquqi dildə və faktiki olaraq Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin fəaliyyətinə xitam verilməsi demək idi. Ali Soveti buraxmaq haqqında, əlbəttə, ayrıca qərar da qəbul edilə bilərdi. Lakin bu halda maska tullanmış olardı. Çevrilişə demokratik don geyindirmək olmazdı. Buna görə də zənnimcə, zahirən demokratik görünən varianta, yə’ni Ali Sovetin bütün səlahiyyətlərinin Milli Məclisə verilməsi variantına üstünlük verilmişdi.

Məncə, barəsində söhbət gedən parlament çevrilişlərinə dövlət səviyyəsində siyasi-hüquqi qiymət verilməlidir. İnanıram, hökmən veriləcəkdir!

Son dərəcə incə bir cəhəti də xatırlatmaq yerinə düşər. 1992-ci ilin mart böhranı zamanı, martın 6-da Ali Sovetin fəvqəl’adə sessiyasında İsa Qəmbərov və “demblok” Azərbaycanda prezidentlik institutunun ləğv olunmasını və Azərbaycan Respublikasının birinci Azərbaycan Cümhuriyyətinin varisi kimi parlament respublikası olmasını tə’kidlə tələb etmişdilər. Burada müəyyən məntiq var idi. Ancaq siyasi məqsəd bambaşqa idi: hakimiyyət böhranını daha da dərinləşdirməklə hakimiyyəti ələ keçirmək üçün yeni cəhd göstərmək. Şübhə yoxdur ki, Ali Sovetin sədri Y. Məmmədov deyil, AXC-nin “öz adamı”, yə’ni cəbhəçi seçilmiş olsaydı və beləliklə də prezident səlahiyyəti avtomatik olaraq həmin cəbhəçiyə keçmiş olsaydı, “demblok” heç bir vaxtlə prezidentliyin ləğvi məsələsini irəli sürməzdi. Hadisələrin sonrakı gedişi bunu tamamilə təsdiq etdi.

May hadisələri dalğasında artıq İsa Qəmbərov hakimiyyət olimpinə yiyələnmiş, Ali Sovetin sədri və prezident səlahiyyətinin icraçısı olmuşdu. Hakimiyyət bütövlükdə AXC-nin əlində cəmləşmişdi. “Onsuz da səs verməsəniz zaldan çölə çıxma bilməyəcəksiniz” deyib, orijinal “demokratik üsulla” Ali Sovetin bütün səlahiyyətlərinin Milli Məclisə verilməsinə nail olan Ali Sovet sədri və prezident əvəzi İsa Qəmbərov, elə həmin iclasda ya da sonra eyni “ustalıqla” Azərbaycanda prezidentlik institutunun ləğv olunması haqqında qə-

rar qəbul etdirə bilərdi. Lakin elə bil heç yerli-dibli belə məsələ yox imiş və onun da müəllifi İsa Qəmbərov deyilmiş!

Hamıya agah oldu ki, AXC-nin davası elə prezident kürsüsü davasıymış. Agah oldu ki, prezidentliyin ləğvi məsələsində “demblok”un prinsipial, səmimi və ardıcıl mövqeyi yox imiş.

Xülasə, nə qədər ki, 18 may 1992-ci il tarixli qanun qüvvədədir, o qədər də Ali Sovetin mövcud olmasından, varlığından danışmaq olmaz. O zamandan Ali Sovet de-yure mövcud deyil. O zamandan Ali Sovet de-fakto da mövcud deyil. Ümumiyyətlə, heç bir səlahiyyəti (heç bir!) olmayan Ali Sovet ola bilərmə? Artıq iki ilə yaxındır ki, bir dəfə də olsun Ali Sovet yığışmayıb. Onun heç bir daimi deputat komissiyası fəaliyyət göstərmir. Hələ 1991-ci ilin noyabrından, yə'ni Milli Şura yaradılması ilə Ali Sovetin Rəyasət hey'əti buraxılmışdır. Bir sözlə, Ali Sovetin salamat olub yaşamasının, bir adından və bir də möhüründən başqa heç bir digər əsər-əlaməti yoxdur.

Azərbaycan Respublikası Ali Soveti sözün əsl mə'nasında “adı var, özü yox” parlamentdir. Dünyada başqa bir “adı var, özü yox” parlament varmı?!

3. Eyni ilə yerli nümayəndəli orqanların vəziyyəti haqqında ciddi düşünməyin vaxtı çoxdan, çoxdan çatmışdır. “İcra Hakimiyyəti başçısı” institutunun tətbiqi ilə rayon, şəhər və s. sovetləri tamamilə formal nümayəndəli orqanlara çevrilmişlər. İstərdim düzgün başa düşülüm: söhbət sovet hakimiyyətinin bu və ya başqa şəkildə bərpasından getmir. Hansısa başqa bir qüvvə deyil, məhz Sov.İKP rəhbərliyinin özü hələ iyirminci illərdən sovetlərə elə bir sarsıdıcı zərbə vurmuşdur ki, onların dirçəlməsi zənnimcə, artıq müşkül işdir. Sov.İKP-də MK Baş katibinin dikturası, buna müvafiq olaraq respublika kommunist partiyasında MK Birinci katibinin dikturası, rayon, şəhər, vilayət partiya komitələrində birinci katibin dikturası yaranıb tüğyan etməklə və yuxarıdan aşağıyadək dövlət hakimiyyətinin Baş ya Birinci katiblərin dikturasında cəmləşməsi ilə sovetlər diri ikən cansızlaşdırılmış, hakimiyyət-sizləşdirilmiş və simasızlaşdırılmışdı.

Söhbət ondan gedir ki, Azərbaycanda dövlət hakimiyyətinin nümayəndəli orqanlarının islahatı tə'xirəsalınmaz vəzifə kimi qarşıda durur. Müasir dünyada nümayəndəli demokratik institutları olmayan, xüsusilə də onların səmərəli fəaliyyəti tə'min edilməyən cəmiyyət demokratik cəmiyyət kimi təşəkkül tapa bilməz. Həqiqi demokratik cəmiyyət qurmağın magistral yolu aşağıdan yuxarıya qədər müasir nümayəndəli seçkili hakimiyyət orqanlarının yaradılıb inkişaf etdirilməsindən keçir.

4. Dövlətlərin həyatında parlamentlərin rolunun artması ümumdünya prosesidir, parlamentarizmin inkişafının baş tendensiyasıdır. Hər bir müstəqil dövlət həm də öz müstəqil, suveren parlamenti ilə güclüdür. Müstəqil, suveren parlament millətin sərvətidir, milli dövlətçiliyin, müstəqilliyin, qanunun aliliyinin həm məhəkdaşdır, həm də tə'minatçısıdır. Parlamentin simasızlaşdırılması, onun hansısa partiyanın, və ya orqanın əlavəsinə çevrilməsi bütün hallarda dövlətin simasızlaşdırılmasına aparır. Parlament xalq suverenliyinin ifadəçisidir. Bu tarixi rola layiq olmaq, bu rolu yerinə yetirmək üçün parlament özü suveren olmalıdır.

İstərdim ki, “Azərbaycan Respublikası parlamentinin müstəqilliyinin tə'min edilməsi haqqında” məsələni gündəliyinizə salıb müzakirə edəsiniz.

Kimsə yaxşı deyib ki, “özünü dərk edə bilməyən cəmiyyət özünü islah edə bilməz”.

Özünüdərk və özünüislah anıdır!

Ümid edirəm ki, açıq məktubuma laqeyd qalmayacaqsınız.

Qabaqcadan təşəkkür edirəm.